

पारिभाषिक शब्दसूची

संज्ञा

व्याख्या/ अर्थ

- **वस्त्र** : तंतूपासून किंवा तंतूची कताई करून तयार झालेले धागे वापरून बनवलेले कापड.
- **वस्त्रतंतू** : ज्या लहानात लहान दृश्य घटकापासून वस्त्र बनवता येते त्याला वस्त्रतंतू म्हणतात.
- **बहुवारिकीकरण** : ज्या प्रक्रियेमुळे एक किंवा एकापेक्षा जास्त प्रकारची एकवारिके एकत्र जोडली जाऊन बहुवारिक तयार होते त्या प्रक्रियेला बहुवारिकीकरण म्हणतात.
- **नैसर्गिक तंतू** : जे तंतू निसर्गात तंतूरूपात उपलब्ध असतात त्यांना नैसर्गिक तंतू म्हणतात.
- **नैसर्गिक सेल्युलोजजन्य तंतू** : वनस्पतींपासून मिळणाऱ्या व रासायनिकदृष्ट्या सेल्युलोजजचे बनलेले असतात. त्यांना सेल्युलोजजन्य तंतू म्हणतात.
- **नैसर्गिक प्रथिनजन्य तंतू** : प्राण्यांपासून मिळणाऱ्या व रासायनिकदृष्ट्या प्रथिनांपासून बनवलेल्या तंतूंना नैसर्गिक प्रथिनजन्य तंतू म्हणतात.
- **आखूड तंतू (स्टेपल तंतू)** : ज्या तंतूची लांबी कमी असते व ती इंच किंवा सेंटमीटरमध्ये मोजली जाते अशा तंतूंना आखूड किंवा स्टेपल तंतू म्हणतात.
- **लांब तंतू (फिलमेंट तंतू)** : जे तंतू सलग अमर्याद लांबीचे असतात व त्यामुळे यार्ड किंवा मीटरमध्ये मोजतात त्यांना फिलमेंट किंवा लांब तंतू म्हणतात.
- **मानवनिर्मित तंतू** : जे तंतू अशा प्रक्रियेपासून उत्पादित करतात की ज्यासाठी कच्चा माल उत्पादन प्रक्रियेच्या कुठल्याही टप्प्यात तंतूस्वरूपात नसतो, अशा तंतूंना मानवनिर्मित तंतू म्हणतात.
- **पुनरुत्पादित तंतू** : वनस्पतीज व कच्च्या मालावर रासायनिक प्रक्रिया करून उत्पादित केलेले तंतू.
- **संश्लेषित तंतू** : पेट्रोलियम पदार्थ, डांबर, दगडी कोळसा, नैसर्गिक वायू यांसारख्या रासायनिक घटकांपासून उत्पादित केलेले तंतू.
- **अतापसंज्ञाशील तंतू** : जे तंतू उष्णतेने मऊ होत नाहीत किंवा वितळत नाहीत पण आक्रसून जळतात असे तंतू.
- **तापसंज्ञाशील तंतू** : उष्णतेने मऊ, लवचिक होऊन वितळणारे किंवा वितळत जाणारे तंतू.
- **मजबुती** : तंतूची न तुटता ताण सहन करण्याची क्षमता.
- **लवचिकता** : तंतूची न तुटता वाकला जाण्याची क्षमता.
- **सुसंबद्धता** : तंतूची एकमेकांना धरून किंवा चिकटून राहण्याची क्षमता.
- **घनता** : प्रति एकक आकारमानाचे वस्तुमान किंवा वजन तंतूचा भरीवपणा किंवा जडपणा.
- **तन्यता** : तंतूची ताणले जाऊ शकण्याची कमाल मर्यादा.
- **स्थितिस्थापकता** : ताण काढून घेतला असता तंतूच्या मूळ स्थितीइतके होण्याचे प्रमाण.
- **चुणीविरोधकता** : चुरगळण्याला किंवा सुरकुत्यांना विरोध करण्याची तंतूची क्षमता.
- **आर्द्रताशोषकता** : वस्त्र तंतू रचनेच्या आंतर्भागात आर्द्रता ग्रहण करण्याची व धरून ठेवण्याची क्षमता.
- **ज्वलनशीलता** : आगीच्या ज्वालेजवळ किंवा ज्वालामध्ये तंतू किंवा कापड धरले असता होणारी प्रतिक्रिया.
- **टिकाऊपणा** : वस्त्राची दीर्घकाळ उपयोगी राहण्याची किंवा टिकण्याची क्रिया.
- **उष्णतावाहकता** : तंतूची उष्णता वाहून नेण्याची क्षमता.
- **चमक** : तंतूच्या पृष्ठभागावरून परावर्तित होणारा प्रकाश.
- **एकवारिक** : बहुवारिकता एक रेणू.
- **जलद्वेषी** : पाण्याबद्दल आकर्षण नसलेले.
- **बहुवारिक** : अनेक छोटी एकवारिके जोडली गेल्यामुळे तयार होणारी साखळी.
- **वुलन धागा** : आखूड लोकरी तंतूपासून (नाईल्सपासून)

तयार होणारे जाड, फुगीर, केसाळ धागे.

पाळीव रेशीम (उत्पादित रेशीम,

- **संवर्धित रेशीम) :** बॉम्बॅक्स मोरी या जातीच्या रेशीम कीटकांपासून उत्पादित केलेल्या रेशमास पाळीव रेशीम म्हणतात.
- **केरॅटीन :** ज्या प्रथिनांपासून लोकरीचा तंतू बनलेला असतो.
- **वैशिष्ट्यपूर्ण केसतंतू :** मेंढीव्यतिरिक्त अन्य काही विशिष्ट प्राण्यांच्या शरीरावरील केस जे मर्यादित प्रमाणात प्राप्त होतात.
- **तनित्र (स्पिनरेट) :** मानवनिर्मित तंतू बनविण्यास आवश्यक सूक्ष्म सच्छिद्र साधन.
- **चमक मंद करणे :** टायटॅनिक डायऑक्साईड रसायनाचा उपयोग करून चमकदार मानवनिर्मित तंतूंची चमक मंद करणे.
- **धागा :** आखूड तंतू, लांब तंतू किंवा अन्य घटकांचा बनलेला लांब सलग दोरा जो मागावर सुयांच्या यंत्रावर किंवा अन्य प्रकारे वस्त्र बनविण्यास योग्य असतो.
- **पेळू :** धागा निर्मिती प्रक्रियेत पिंजणे किंवा विंचरणे प्रक्रियेनंतर तंतूंच्या तलम पटलापासून तयार होणाऱ्या पाऊण ते एक इंच व्यासाचा पीळ विरहित दोरा.
- **पीळ :** धाग्यातील तंतू एकत्र राहण्यासाठी धाग्याला दिलेले तिरके वेढे.
- **संतुलित धागा:** योग्य पीळ असलेला धागा जो फाशांच्या स्वरूपात तरंगतो.
- **पिंजणे :** धागा निर्मितीतील एक प्रक्रिया ज्यात तंतूतील अशुद्ध घटक काढून तंतूंची लांबीच्या दिशेत समांतर मांडणी करून त्यापासून कार्ड स्लायव्हर बनवितात.
- **विंचरणे :** चांगल्या दर्जाचे तलम धागे बनविताना पेळूतील कमी लांबीचे तंतू वेगळे काढून लांब तंतूंची एकमेकांना अधिक समांतर मांडणी करण्याची प्रक्रिया.
- **पेळू ओढणे :** धागा निर्मितीत पेळूंची जाडी कमी

होऊन लांबी वाढविण्यासाठी पेळूतील तंतू लांबीच्या दिशेत ओढले जाण्याची क्रिया.

- **पेळू पिळणे :** धागा निर्मितीत पेळू व धागा यांमधील पायरी ज्यात पेळू अनेकवेळा ओढून त्यांची जाडी कमी केली जाते.
- **कताई :** धागा तयार करण्याच्या प्रक्रियेतील अंतिम पायरी, ज्यात धाग्यांना मजबुती व अन्य आवश्यक वैशिष्ट्यांसाठी योग्य प्रमाणात पीळ दिला जातो.
- **साधे धागे :** ज्या धाग्यांना पूर्ण लांबीत एकसारखा पीळ असतो व जे आकाराला एकसारखे व नियमित असातात असे धागे.
- **एकेरी धागे :** तंतूंना पीळ देऊन बनणारा धागा.
- **प्लाय धागा :** दोन किंवा जास्त एकेरी धाग्यांना पीळ देऊन तयार होणारा धागा.
- **कॉर्ड किंवा केबल धागा :** दोन किंवा जास्त प्लाय धाग्यांना पीळ देऊन तयार होणारा धागा.
- **क्रेप धागा :** साध्या धाग्यांचा एक प्रकार ज्यात धाग्यांना अतिशय जास्त पीळ देतात ज्यामुळे ते साध्या धाग्याप्रमाणे नियमित नसतात.
- **नावीन्यपूर्ण धागे :** ज्या धाग्यातील घटक एकसारखे नसतात व ठराविक अंतरावर अनियमित असतात. ज्यामुळे धाग्यांत आकर्षक परिणाम व वैविध्यपूर्ण पोत प्राप्त होतो असे धागे.
- **स्लब धागे :** धाग्यात ठराविक अंतरावर कमी जास्त प्रमाणात पीळ दिल्याने फुगीर, मऊ, परिणाम निर्माण झालेले नावीन्यपूर्ण धागे.
- **फ्लॉक धागे :** सुट्या तंतूंचा आधार धाग्यांच्या पीळात कमी जास्त अंतरावर घालून बनवलेले नावीन्यपूर्ण धागे.
- **बकल किंवा फाशाचा धागा :** नावीन्यपूर्ण धागे ज्यात ठराविक अंतरावर फासे तयार होतात.
- **नब किंवा स्पॉट धागे :** नावीन्यपूर्ण धागे ज्याच्या रचनेत आधार धाग्याभोवती परिणामकारक धागा अनेक वेळा घट्ट गुंडाळला जावून फुगीर भाग तयार होतो.

- **नॉट किंवा नॉप धागे** : नब धाग्यांप्रमाणेच रचना असलेले नावीन्यपूर्ण धागे परंतु ज्यात धाग्यातील फुगीर भाग चमकदार धाग्यांचे वेढे घेऊन तयार करतात.
- **शनैल धागे** : केसाळ सुरवंटाप्रमाणे दृश्य स्वरूप असलेले नावीन्यपूर्ण धागे.
- **विणणे** : ताणे व बाणे हे धाग्यांचे दोन संच एकमेकांत सर्वसाधारणपणे काटकोनांत गुंतवण्याची प्रक्रिया.
- **ताणे** : कापडातील लांबीच्या दिशेतील धागे जे कापडाच्या काठाला समांतर असतात.
- **बाणे** : कापडाच्या आडव्या दिशेतील धागे जे कापडाच्या काठाला काटकोनात असतात.
- **वीण** : वस्त्रातील ठराविक परीणाम साध्य करण्यास ताणे व बाणे यांची विशिष्ट प्रकारे केलेली गुंतवणूक.
- **साधी वीण** : ताणे व बाणे अत्यंत साध्या व सोप्या पद्धतीने एकमेकांच्या वरून व खालून गुंतवून तयार होणारी मूलभूत वीण.
- **पाईल वीण** : नावीन्यपूर्ण वीण ज्यात कापडाच्या पृष्ठभागावर फासे तयार होतात व कापडास लांबी, रूंदीप्रमाणेच जाडीही प्राप्त होते.
- **कापलेली पाईल वीण** : पाईल वीणीचा प्रकार ज्यात कापडाच्या पृष्ठभागावर तयार होणारे फासे कापले जातात.
- **निटींग** : कापड निर्मितीचे एक तंत्र ज्यात एक सलग धागा किंवा धाग्यांच्या संचापासून तयार होणाऱ्या फाशांच्या मालिका एकमेकांत जोडल्या जाऊन कापड तयार होते.
- **ब्रेडिंग** : धागे किंवा कापडाच्या पट्ट्या एकमेकांत अडकवून अरूंद कापड बनविण्याची पद्धत.
- **बाँडिंग** : ज्या पद्धतीत दोन किंवा त्यापेक्षा जास्त कपडे एकमेकांना चिकट पदार्थाद्वारा चिकटून किंवा अन्य पद्धतीने करतात.
- **लेस** : धागे एकमेकांमध्ये गुंतवून विशिष्ट डिझाईन असलेले जाळीदार कापड.
- **फेल्ट** : धाग्याचा वापर न करता तंतूपासून बनवलेले कापड जे बनवण्यास भागाचा उपयोग केला जात नाही.
- **संस्करण प्रक्रिया** : धाग्यापासून वस्त्र तयार झाल्यावर ते बाजारात पोहोचण्यात त्यावर केल्या जाणाऱ्या विविध प्रक्रिया.
- **सर्वसाधारण संस्करण प्रक्रिया** : कोणत्याही कापडावर त्याचे दृश्य स्वरूप सुधारून किमान उपयुक्त दर्जा प्राप्त होण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या आवश्यक प्रक्रिया.
- **उपयोगितामूल्य वाढविणारे संस्करण** : विशिष्ट कार्यांनुरूप कापडात उपजत नसणारे गुणधर्म त्यात निर्माण करण्यासाठी केलेल्या प्रक्रिया.
- **विरंजन** : रंगविणे व छपाई यासारख्या प्रक्रिया करण्यापूर्वी कापड पांढरेशुभ्र करण्याची रासायनिक प्रक्रिया.
- **मर्सरायझेशन** : सेल्युलोज तंतू, मुख्यतः सुती तंतूची चमक व अन्य गुणधर्म सुधारण्यासाठी करण्यात येणारे रासायनिक संस्करण.
- **ऑबसॉर्बर्ट फिनिश** : आर्द्रता शोषकता वाढविण्यास करण्यात येणारे संस्करण.
- **वॉटरप्रूफ फिनिश (जलरोधक संस्करण)** : कापडावर करण्यात येणारे असे संस्करण ज्यामुळे पाणी कापडातून आरपार जाऊ शकत नाही.
- **मॉथप्रूफ (कीटकनाशक संस्करण)** : रेशमी व लोकरी वस्त्रांचे कीटकांमुळे होणाऱ्या हानीपासून संरक्षण करण्यास केले जाणारे संस्करण.
- **मिल्ड्यप्रूफ (बुरशीनाशक संस्करण)** : सुती, रेयॉन, लिनन किंवा यांच्या संमिश्र वस्त्रांवर बुरशीमुळे होणारी हानी टाळण्यासाठी करण्यात येणारे संस्करण.
- **मृदु किंवा हलके पाणी** : क्षारविरहीत पाणी.
- **कठीण किंवा जड पाणी** : ज्या पाण्यात कॅल्शियम व मॅग्नेशियमचे बायकार्बोनेट, सल्फेट, नायट्रेट व क्लोराईड क्षार विरघळलेले असतात.
- **अस्थायी जड पाणी** : ज्या पाण्यात कॅल्शियम व मॅग्नेशियमचे बायकार्बोनेट क्षार विरघळलेले असतात असे पाणी.

- **सॅपानिफिकेशन** : साबण बनवण्याची प्रक्रिया ज्यात मेदाम्ल व अल्कली यांच्या मिश्रणास उष्णता देतात व त्यामुळे रासायनिक अभिक्रिया होऊन साबण व पाणी तयार होते.
- **डिटर्जंट** : कपड्यांतील मळ काढून टाकणारा घटक.
- **कृत्रिम डिटर्जंट** : रसायनांपासून मिळणाऱ्या हायड्रोकार्बनपासून संश्लेषित करण्यात येणारे स्वच्छताकारक घटक.
- **ड्रेपरी** : खिडक्यांच्या पडद्यांवरून लावण्यात येतात जे पडद्यांपेक्षा जास्त लांब असून जाड कापडाचे असतात.
- **गृहोपयोगी वस्त्रे** : पेहेरावाव्यतिरिक्त घरातील अन्य उपयोगांसाठी वापरण्यात येणारी वस्त्रे.
- **चोषणाने धुलाई** : चोषक या साधनाचा वापर करून मोठ्या आकाराच्या जड कपड्यांची केलेली धुलाई.
- **टेरी वीण** : ज्या वीणीमुळे कापडाच्या दोन्ही बाजूंवर फासे किंवा पाईल तयार होते व त्यामुळे कापड जास्त जड व आर्द्रताशोषक बनते.
- **पोत** : पृष्ठभागाचा स्पर्श
- **स्वच्छताकारकता (डिटर्जन्सी)** : स्वच्छ करण्याची क्षमता.

